

ANTE MILOŠEVIĆ

Muzej Cetinske krajine - Sinj

RANOSREDNJOVJEKOVNA BOJNA SJEKIRA IZ VEDRINA KOD TRILJA I DRUGI NALAZI SJEKIRA TOG VREMENA NA PODRUČJU HRVATSKE

UDK 739.72(497.13) »5/8«

Izvorni znanstveni rad

U radu je obrađen jedinstven slučajni nalaz srednjovjekovne bojne sjekire od željeza iz Vedrina kod Trilja u Dalmaciji. Prethodno se utvrđuju njene tipološke razlike prema do sada poznatim nalazima ranosrednjovjekovnih željeznih sjekira (6-9. st.) u Dalmaciji i susjednim joj krajevima. Predlaže se nova interpretacija rijetkim dosadašnjim ovakvim nalazima iz vremena seobe naroda (sjekire iz Rakovčana kod Prijedora i sjekire iz ostave kod Nartskih Novaka u Hrvatskoj). Ponovno se razmatraju svi nalazi ranosrednjovjekovnih željeznih sjekira iz Hrvatske i utvrđuje njihova tipologija samo prema pouzdanim grobnim nalazima. Većini drugih slučajnih ovakvih nalaza iz Dalmacije, prethodno datiranih u 8-11. st., utvrđuje se kasnoantičko porijeklo i kulturna pripadnost. Upozorava se nadalje na tipološke razlike bojne sjekire iz Vedrina prema drugim nalazima ranosrednjovjekovnih sjekira iz onovremene Evrope, prvenstveno s obzirom na obstrano raskovano polumjesečasto sječivo. Na kraju se, s obzirom na analogne nalaze sjekira iz okvira »komanske kulturne grupe« ranoga srednjeg vijeka u Albaniji, sjekiri iz Vedrina utvrđuje bizantska kulturna pripadnost, a s obzirom na povijesne okolnosti toga vremena u Dalmaciji, datirana je u prvu polovicu 7. stoljeća.

Brojni nalazi i prilozi iz približno 500 arheoloških istraženih i do danas dokumentiranih grobova iz 7. i 8. stoljeća u Dalmaciji, kao jedini osnov proučavanju materijalne kulture toga vremena, ne pružaju gotovo nikakvih podataka o najranijem srednjovjekovnom oružju, pa je svaki nalaz takvog karaktera iznimno važan za našu arheološku znanost. Radi toga ovom prilikom priopćujem o jednom vrlo značajnom nalazu željezne bojne sjekire iz ranog srednjeg vijeka¹. Prije nekoliko godina slučajno je pronađena u prostoj zemlji na hrptu krševite kraće lingule niskog brda Kosmaš, nedaleko od zaselka Šipić u Vedrinama² (si. 1).

¹ Premda je — kako to ističu gotovo svi autori — bez pouzdanih podataka o okolnostima nalaza teško razlikovati ranosrednjovjekovne bojne sjekire od onih koje su služile kao oruđa, uvjerenja sam da je sjekira iz Vedrina, s obzirom na oblik sječiva i njenu uočljivu gracilnu obradu, prije služila kao oružje negoli kao oruđe.

² Ova lingula danas dijeli područja sela Vedrine i Jakuba. Položena je u smjeru jugoistok - sjeverozapad, pri čemu se jugoistočnim krajem veže za brdo Kosmaš, a sjeverozapadnim uranja u Sinjsko polje. Na samom njenom sjeverozapadnom kraju manja je prapovijesna gradina školjkasta oblika u čijim masivnim bedemima ima kasnosrednjovjekovnih grobova. Ovu gradinu danas zovu

»Križina«, pa je suditi da je ovo, za okolinu inače dominantno groblje, nekada bilo označeno većim kamenim križem (krstačom), kakvih inače ima na grobljima iz kasnog srednjeg vijeka u Cetinskoj krajini. Od mještana sam pak saznao da je na hrptu lingule, otprilike u predjelu nalaza ove sjekire, razinom zemlje također nekada bilo vidljivih grobova, ali sva nastojanja da ih pronađem nisu donijela rezultata. Nije, međutim, isključeno da iz nekog od ovih, vjerojatno već posve uništenih grobova, potječe i navedena sjekira. Dodatno je zanimljivo da je upravo preko ove lingule prelazila i antička cesta koja je iz Solina preko Trilja (ant. *Pons Tiluri*) vodila prema Aržanu, te Duvanjskom i Livanjskom polju.

Sjekira je izrađena od kvalitetnog željeza i vrlo je dobro sačuvana. Ima izrazito polumjesečasto raskovano sječivo na jednom i mali čekićasti četvrtasti završetak na drugom kraju. Između je tanki vrat na kojemu je, bliže čekićastom završetku, otvor za držak kružnog presjeka. Bočne strane ovog otvora su trokutasto raskovane. Na objema bočnim stranama vrata sjekire, uz trokutasta proširenja otvora za držak i na mjestu gdje se vrat obostrano naglo širi u polumjesečasto sječivo, izveden je ornament sa po tri, odnosno četiri urezane pruge (T. 1 ;2). Ukupna dužina sjekire je 16,2 cm, visina polumjesečastog sječiva 21,7 cm, a promjer otvora za držak je 2,6 cm.

Nažalost, sjekira iz Vedrina, kao i većina drugih ovakvih ranosrednjovjekovnih nalaza iz Dalmacije, slučajni je nalaz, čime su arheološkoj praksi pri utvrđivanju njenog porijekla i pripadnosti uskraćeni svi ostali relevantni podaci, pa preostaje samo njena tipološka analiza. Odmah na početku treba naglasiti da dosadašnji nalazi ranosrednjovjekovnih sjekira iz Dalmacije ovoj iz Vedrina ne pružaju niti približne paralele, a da bi se te razlike dodatno uočile, smatram opravdanim prethodno - makar ukratko - ukazati na rezultate dosadašnjih istraživanja ovog dijela dalmatinske ranosrednjovjekovne materijalne kulture. Zbog osobitosti nalaza, cijelu ovu problematiku neće biti moguće svesti samo u regionalne okvire, pa bih se stoga, u prvom dijelu ovog priloga, nakon dalmatinskih ukratko osvrnuo i na nalaze ranosrednjovjekovnih sjekira sa šireg područja Hrvatske: Pritom treba uzeti u obzir i nalaze sjekira sličnih oblika iz drugih susjednih područja, te srednje Evrope, koji su, uz antičko nasljeđe, najintenzivnije utjecali na ovaj dio materijalne kulture ranog srednjeg vijeka u našim krajevima. Uznastojat ću, naposljetku, ukazati na izravne paralele vedrinske bojne sjekire prema drugim tipološki odgovarajućim ranosrednjovjekovnim nalazima, da bi joj prihvatljivo objasnio njeno porijeklo i značaj, užu kronološku pripadnost, a možda, s obzirom na određene povijesne okolnosti, odredio i mogućeg njenog etničkog nosioca.

U ranosrednjovjekovnoj materijalnoj kulturi zapadnog dijela naše zemlje sjekire se javljaju već od vremena seobe naroda, pri čemu ih, za razliku od srednjoevropskih nalazišta, rijetko nalazimo i kao prilog u grobovima, i kao slučajne nalaze izvan grobnih cjelina.

Među vrlo rijetkim grobnim nalazima iz ovog vremena upozoravam na dvije oblikom identične željezne sjekire iz Rakovčana kod Prijedora³. Zaključak je autorice da ove sjekire u okviru nekropole, prvenstveno s obzirom na ritus sahranjivanja (sjekire kao grobni prilog !), pripadaju germanskim muškim grobovima, dok samim sjekirama pretpostavlja antičko porijeklo. Povezuje ih sa sličnim nalazima iz rimske kuće na Stupu kraj Sarajeva, Stare Gradiške (u Arheološkom muzeju u Zagrebu), Istre, antičkog rudarskog centra u Japri kraj Bosanskog Novog i Mogorjela, pri čemu nalazima iz Rakovčana, Stare Gradiške i Stupa utvrđuje jedinstvenu radioničku pripadnost⁴. Ovdje, međutim, treba upozoriti da sjekire potpuno identična oblika posjeduju i germanska materijalna kultura, a kao grobni prilozi iz prve polovice 6. stoljeća javljaju se na nekropolama u SR Njemačkoj i Francuskoj⁵.

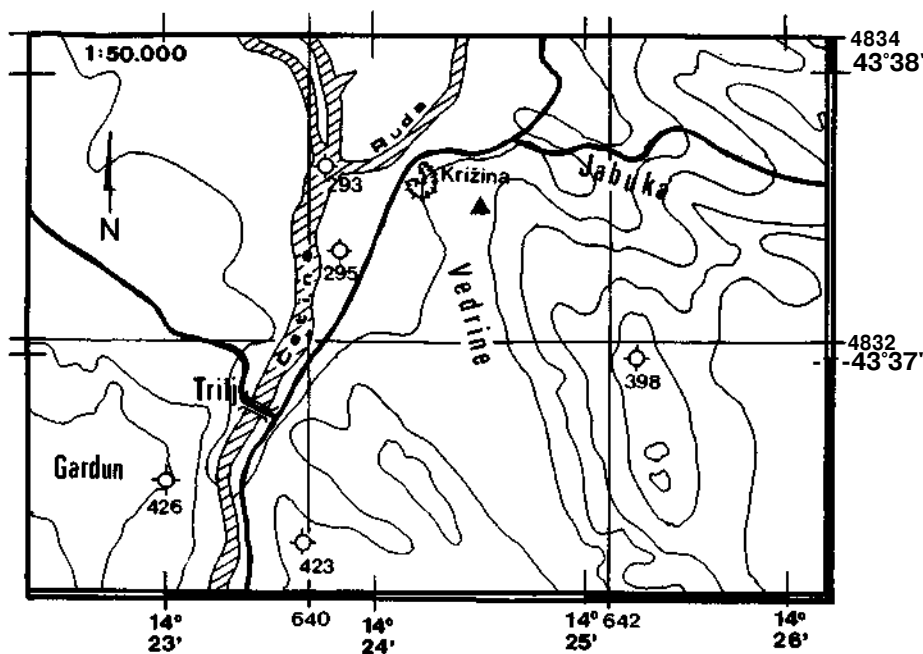
Uz više slučajnih i arheoloških nepouzdatih nalaza željeznih sjekira iz razdoblja seobe naroda posebnu pažnju pobuđuju četiri nedavno publicirane sjekire različitih tipoloških osobina pronađene kao dio ostave iz Nartskih Novaka kraj Dugog Sela⁶. Prilikom prve objave ovim nala-

³ N. Miletić, ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (dalje: *GZM*), n. s., XXV/1970, 120, 121, 152, T. I/1, T. 111/13.

⁴ Ista, nav. dj., 152.

⁵ W. Hübener, Eine Studie zu den Beilwaffen der Merovingenzeit, *ZAM, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 8/1980, 84, 104, Abb. 29/284-286.

⁶ K. Simoni, Skupni nalaz oruđa i oružja iz Nartskih Novaka, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* (dalje: *VAM*) 3 ser., XV/1982, 251-258, T. 1/1, 2 T. 2/1, 2.

Slika 1

zima utvrđena je vremenska pripadnost u 8-10. stoljeće⁷. Kao dio ove ostave pronađeno je još osam drugih željeznih predmeta⁸, ali ih uže nije moguće datirati s obzirom da se javljaju u širokom vremenskom rasponu, posebno sjekire s tuljcem koje su u kontinuiranoj upotrebi od latenskog razdoblja⁹. Od četiri sjekire s rupom za nasad drška iz ove ostave dvije pripadaju čestom tipu ranosrednjovjekovne čekić-sjekire (njem. *Hammeraxt*) s uskim sječivom i trokutasto raskovanim bočnim stranama otvora za držak¹⁰. O ovom tipu sjekire bit će kasnije više riječi, a za sada samo upozoravam da kronološki nisu pouzdane, jer se u istom obliku javljaju od prapovijesnog i antičkog razdoblja. Pritom nisu indikativne niti trokutasto raskovane bočne strane otvora za držak, jer se i ovi elementi na željeznim alatima javljaju još od prapovijesnog razdoblja¹¹. Jedna od dvije preostale sjekire iz ove ostave pripada karakterističnom tipu ranosrednjovjekovne bojne sjekire za bacanje merovinškog porijekla tzv. franciska, i treba ju datirati krajem 5. ili u prvu polovicu 6. stoljeća¹². Istom vremenu i porijeklu treba pripasti i posljednji primjerak sjekire iz ove ostave. Ova sjekira ima dugačak tanki vrat na kojem je otvor za nasad drška, te na jednom kraju čekičasti završetak, a na drugom obostrano raskovano sječivo. Prilikom prve objave ovoj sjekiri nisu pronađene odgovarajuće paralele, a datirana je kasnije od drugih predmeta iz ove ostave¹³. Upozorio bih, međutim, da je i ovaj oblik sjekire karakterističan za period seobe naroda, jer se gotovo identični oblici u to vrijeme javljaju i u germanskim grobovima prvenstveno od kraja 5. do polovice 6.

⁷ Ista, nav. dj., 258. Sličnu dataciju ovog nalaza prethodno donosi i W. Hübener prema podacima dobivenim od Z. Vinskog (usp. W. Hübener, nav. dj., 95).

⁸ K. Simoni, nav. dj., T. 3/1-3, T. 4/1-4, TA/2.

⁹ Usp. npr. P. Vouga, *La Tène*, Leipzig 1923., stup. 110, T. XLIII/1-5; G. Jacobi, *Werkzeug und Gerät aus*

dem Oppidum von Manching, *Die Ausgrabungen in Manching 5*, Wiesbaden 1974, 28-32, T. 13-16.

¹⁰ K. Simoni, nav. dj., T. 1/3, T. 2/1.

¹¹ A. Milošević, Dvije ostave željeznog oruđa s područja Delmata, *Arheološki vestnik*, 37/1986, 112-113.

¹² K. Simoni, nav. dj., 253-254, T. 1/1.

¹³ Ista, nav. dj., 257, T. 2/2.

stoljeća, i to na nekropolama istovremeno s franciskama¹⁴. Kao izravnu analogiju ovoj sjekiri navodim i oblikom identičan nalaz iz Albanije, pronađen kao grobni prilog na nekropoli Kalaj Dalmaces (si. 4/5). I ondje joj se utvrđuje germansko porijeklo i pripadnost, a datirana je u 5-6. stoljeće¹⁵. U germanskim grobovima iz kasnijeg vremena ovakve sjekire se ne nalaze, a nema ih ni među vrlo raznovrsnim oblicima željeznih ranosrednjovjekovnih sjekira u slavenskim grobovima osobito dobro dokumentiranih na području nekadašnje velikomoravske kneževine, gdje je do sada pronađeno više od 200 sjekira bitno drukčijih tipoloških osobina¹⁶. Među svim nalazima iz ostave iz Nartskih Novaka moguće je u vrijeme seobe naroda pouzdano datirati samo dvije sjekire, dok ostali predmeti, zbog dužeg vremena upotrebe i širokog područja na kojemu se javljaju, nisu niti kronološki niti etnički pouzdani. U cjelini se čini da su vremenski i kulturno bliži kasnoantičkom negoli ranosrednjovjekovnom razdoblju. Ovo se posebno odnosi na već spomenute sjekire s tuljcem, a također i na željezni nož s brončanom narebrenom ručkom kojemu izravnu paralelu nalazimo u jednom kasnoantičkom nožu iz Mađarske¹⁷. S obzirom na ovakve konstatacije te nesumnjivu vremensku i kulturnu pripadnost dviju sjekira iz ove ostave vremenu seobe naroda, cijeli ovaj nalaz bi, prema mome mišljenju, trebalo datirati znatno ranije negoli je to predloženo, vjerojatno u kraj 5. ili prvu polovicu 6. stoljeća.

Željezne sjekire se izuzetno rijetko javljaju i kao prilog u dalmatinskim grobovima ranog srednjeg vijeka, što je vjerojatno rezultiralo činjenicom da naša starija i suvremena arheološka literatura oskudijeva raspravama o ovoj vrsti nalaza¹⁸. Prema raspoloživoj literaturi, u ovim je grobovima arheološki utvrđena samo jedna sjekira, i to na nekropoli Kašić - Maklinovo brdo¹⁹ (si. 3/9), a F. Radić donosi podatke da su sjekire kao prilozima nađene i u grobovima iz srednjeg vijeka u Biskupiji kod Knina²⁰. Većina ovih biskupijskih nalaza nema, međutim, jasnih tipoloških osobina koje bi indicirale njihovu užu kronološku ili etničku pripadnost. U pravilu riječ je o oblicima koji su u upotrebi tijekom dužeg razdoblja na vrlo širokom prostoru, a izvan grobnih cjelina bez drugih pouzdanih nalaza ne pružaju nikakvu osnovu za detaljniju raspravu. Ovo se posebice odnosi na netipične oblike tzv. bradatih sjekira s dužim otvorom za držak i jednostrano prema dolje proširenim sječivom²¹. Zanimljiva je, međutim, sjekira izrazito trokutasta sječiva nađena, kako to navodi F. Radić, »na rimokatoličkom staro-hrvatskom groblju oko bivše biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina«²². Isti primjerak sjekire preuzimaju i J. Belošević i D. Jelovina²³. Ova je sjekira za sada jedini nalaz ovakvog oblika u nas, a koliko mi je poznato, nema ga ni u drugih slavenskih naroda onoga vremena. Oblikom sječiva približava se poznatom obliku merovinške bojne sjekire - franciske, ali se od nje razlikuje bočnim izgledom dužeg otvora za nasad

¹⁴ B. Schmidt, *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa*, Halle 1961, 154, si. 58, T. 71/a.

¹⁵ H. Spahiu, Verreze e Kalašë së Dalmaces, *Iliria*, 1/1971, 235-237, T. 1/6.

¹⁶ B. Dosfal, *Slovenska pohřebišťe ze střední doby na Moravě*, Praha 1966, 70-72, si. 15/6-14.

¹⁷ J. Hampel, *Altertümer des Friihen Mittelalters in Ungarn I*, Braunschweig 1905, 96, 98, si. 136.

¹⁸ F. Radić, Starohrvatske bojne sjekire »Prvoga Muzeja hrvatskih spomenika« u Kninu, *Starohrvatska prosvjeta* (dalje: *SHP*), III/1897, 124-131, si. 1-11; D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*, Split 1976, 118-119, T. XXXIV/1-5; J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*, Zagreb 1980, 102-103, T. XXXVIII/1-7.

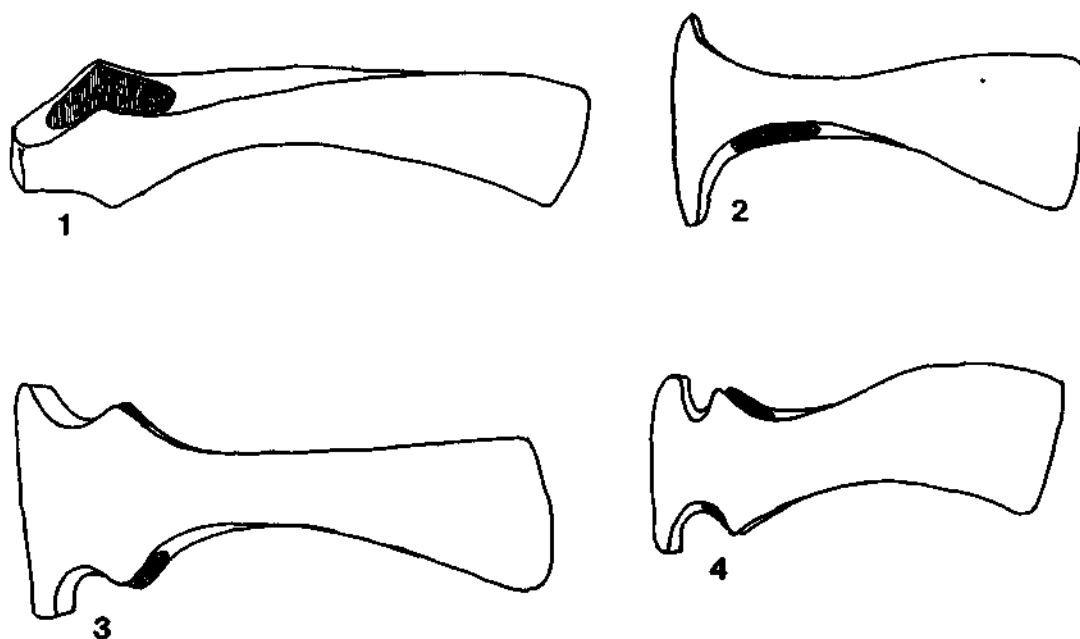
¹⁹ J. Belošević, nav. dj., 44-46, T. XXXI/16.

²⁰ F. Radić, nav. dj., si. 1-5. U ovom radu F. Radić

donosi i nekoliko drugih slučajno pronađenih sjekira iz Dalmacije, ali ove ne pripadaju ranom srednjem vijeku. Tako npr. sjekira iz Siverića pronađena na položaju antičke Promone (si. 7) pripada prapovijesnom razdoblju, odnosno tzv. tuljastim sjekirama kakvih je veći broj pronađen na željeznodobnim lokalitetima Slovenije (usp. npr. V. Stafe, *Pražgodovina Šmarjete*, Ljubljana 1973, T. 9, T. 68), a pretpostavljena sjekira iz Asserije (si. 11) antički je klesarski čekić s dvije udarne strane (usp. npr. W. Gaitzsch, *Römische Werkzeuge*, Stuttgart 1978, si. 3-5). O dvijema sjekirama iz Krke i onoj iz Otrisa (si. 8-10) bit će kasnije više riječi.

²¹ F. Radić, nav. dj., si. 1, 4. Ovakve sjekire su u upotrebi i u kasnoantičkom razdoblju (usp. npr. I. Bojanovski, *Kasnoantička bazilika u Vrbi na Glamočkom polju*, *GZM*, n. s., 35-36/1980-1981, 206, si. 10).

²² F. Radić, nav. dj., 128, si. 5.

Slika 2

drška, koji je kod biskupijskog primjerka, kao i sječivo, trokutastog oblika. Vrijedno je ovdje upozoriti da se sjekire ovakvih tipoloških osobina javljaju i u germanskim grobovima iz kraja 5. i prve polovice 6. stoljeća, prvenstveno na području današnje SR i DR Njemačke²⁴, te vrlo rijetko u susjednim zapadnim zemljama²⁵. Ovo, pak, upućuje na pretpostavku da i ovaj primjerak iz Biskupije ima izvorno germansko porijeklo, ali mu zbog oskudnih podataka o okolnostima nalaza nije moguće pouzdanije utvrditi kronološku pripadnost.

Biskupijski primjerak sjekire dugačkog uskog sječiva na jednom i čekićastog završetka na drugom kraju (si. 2/1) koji donosi D. Jelovina²⁶ - a kod Radića ga ne nalazimo - glede kronološke ili etničke pripadnosti također nije indikativan, jer je riječ o obliku sjekire koji se gotovo nepromijenjen javlja u dužem vremenskom rasponu od prapovijesnog²⁷ i antičkog razdoblja²⁸. Opravdana je stoga pretpostavka da uzore za proizvodnju ovakvog oblika sjekira u ranom srednjem vijeku treba potražiti u ostavštini antičkog svijeta²⁹. Slična bi se tvrdnja, odnosila i na dvije ovakve slučajno pronađene sjevernodalmatinske željezne sjekire koje je objavio J. Belošević³⁰. Za daljnja proučavanja ranosrednjovjekovnih sjekira ovog tipa zanimljiv je i podatak da su upravo ovakve

²³ D. Jelovina, nav. dj., T. XXXIV/5; J. Belošević, nav. dj., T. XXXVIII/1.

²⁴ B. Schmidt, nav. dj., 154, si. 58/1, m, T. 67/b; Isti, *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa* (Katalog), Berlin 1970, T. 5/3a, T. 97/15; Isti, *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa* (Katalog Nord-Ostteil), Berlin 1976, T. 2/3, T. II/4g, T. 53/2c, T. 67/lb, T. 94/2c; W. Hiibener, nav. dj., 82, 99-100, si. 22.

²⁵ W. Hiibener, nav. dj., 99-100.

²⁶ D. Jelovina, nav. dj., 119, T. XXXIV/1. Jedna ovakva identična željezna sjekira s nepoznatog lokaliteta u

Dalmaciji nalazi se i u Arheološkoj zbirici Franjevačkog samostana u Sinju.

²⁷ P. Vouga, nav. dj., stup. 110-111, T. XLII/10, 11, T. XLIII/6-8; I. Glodariu - E. Iaroslavski, *Civilizatia fierului la Daçi, sec. II i.e.n. - I. e.n.*, Cluj-Napoca 1979, 83-86, T. 27-30.

²⁸ W. Gaitzsch, *Eiserne römische Werkzeuge, Teil II, BAR International series, 78/1*, 1980.

²⁹ J. Korošec, *Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka*, Ljubljana 1952, 241-246.

³⁰ J. Belošević, nav. dj. T. XXXVIII/4, 6.

sjekire najbrojnije zastupljene u avarskim i avaro-slavenskim grobovima iz 7. i 8. stoljeća, prvenstveno [na području Mađarske³¹, a manjim dijelom u susjednim krajevima Slovačke i Moravske³², te Vojvodine³³ i Hrvatske³⁴. Južnije od ovih krajeva nalazi sjekira ovog oblika vrlo su rijetki. Jedan primjerak je npr. nađen u ranosrednjovjekovnom slavenskom naselju Jazbine kod Bijeljine³⁵, a veći broj primjeraka u ranosrednjovjekovnim grobovima tzv. »komanske kulturne grupe« u Albaniji³⁶. Međutim, ovim zanimljivim nalazima iz Albanije prilikom objave nedostaje korektna arheološka obrada, pa je teško rekonstruirati grobne cjeline, što bi za utvrđivanje porijekla i pripadnosti ovih sjekira bilo vrlo značajno. Izuzetak je sjekira iz groba 7 nekropole pod tvrđavom Qafa kod Lješa, koja je jedina publicirana s drugim grobnim nalazima³⁷. Oblikom čekičastog završetka ovaj nalaz se razlikuje od drugih albanskih ranosrednjovjekovnih sjekira ovog tipa, a izravne paralele ima u nalazima iz avarskih grobova ranog srednjeg vijeka³⁸. Avarsku pripadnost ovoj sjekiri potvrđuju i vršak trobride strelice nađen u istom grobu, a nekoliko nakitnih predmeta iz njegova sadržaja nesumnjivo kasnoantičke kulturne pripadnosti omogućuje raniju njegovu dataciju, vjerojatno u polovicu 7. stoljeća.

Donoseći pregled ranosrednjovjekovnih sjekira iz Dalmacije, na kraju treba upozoriti na još nekoliko slučajnih nalaza većim dijelom pronađenih u okolici Knina i na lokalitetima uz rijeku Krku³⁹. I ovima se, naime, pretpostavlja ranosrednjovjekovna kulturna pripadnost, premda im izostaju pouzdani podaci o okolnostima nalaza, bez kojih sjekire ovakvih tipoloških osobina nije uvijek moguće isključivo vezati za srednjovjekovni period, budući da se identični oblici nalaze i u kasnoantičkom razdoblju. Zajedničke osobine svih ovih sjekira su usko ravno ili povijeno sječivo, te široka udarna čekičasta ploha uz otvor za nasad drška. Bočne strane otvora za nasad drška su ravne, ili pak trokutasto raskovane (si. 2/2-4). Jedan primjerak iz okolice Knina⁴⁰ iznimka je, a vrlo bliske njegove analogije s jednom sjekirom iz ranosrednjovjekovnog groba u Velikoj Gorici⁴¹ upućuju na pretpostavku da jedino ovaj primjerak pouzdanije može pripadati ranom srednjem vijeku. Svi ostali nalazi imaju i zrazite analogije među oblicima kasnoantičkih sjekira. Dvije sjekire koje donosi J. Belošević⁴² imaju izravne paralele u sjekiri iz nedavno publiciranog grobnog nalaza iz 4. stoljeća iz Siska⁴³, dok sjekire iz Otresa, korita rijeke Krke i okolice Knina⁴⁴ imaju bli-

³¹ J. Hampel, nav. dj., 82-87, si. 90-102.

³² B. Dostál, nav. dj., 71, si. 15/9.

³³ D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd 1980, 99, T. LXXX/8-10.

³⁴ F. Ivaniček, Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu, *Ljetopis JAZU*, 55/1949, 138-139, si. 51a, 51b.

³⁵ I. Čremošnik, Ranoslavensko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU B i H*, knj. 13/1977, 275-276, T. XII/9.

³⁶ H. Spahiu, Varreza arbërore e Kalašë së Dalmaces, *Iliria*, IX-X/1979-1980, 31, T. III/4-7; D. Kornata, Varreza arbërore e Shurdhahut, isti časopis, 109, T. III/2; F. Prendi, Një varrezë e kulturës arbërore në Lezhë, isti časopis, 130, T. III, T. XVI/6.

³⁷ F. Prendi, nav. dj., 127, T. III.

³⁸ A. Kiss, *Avar Cemeteries in County Baranya*, Budapest 1977, T. XXX/4*i, T. LIV/18₃; a također usp. i dužu čekič-sjekiru iz Bijelog Brda u F. Ivaniček, nav. dj., si. 51a.

³⁹ F. Radić, nav. dj., si. 8 i 10, (sjekire iz korita rijeke Krke); si. 9 (sjekira iz Otresa); D. Jelovina — D. Vrsalović, Die materielle Kultur der altkroatischen Gräberfel-

der auf dem Gebiete des dalmatinischen Kroatien, *Archaeologia Jugoslavica*, VII/1966, 91-92, T. VII/1-3 (sjekire iz okolice Knina), 4 (sjekira iz Nina; S. Gunjaca - D. Jelovina, *Starohrvatska baština*, Zagreb 1976, si. 74c (sjekira iz Otresa, prema F. Radiću), 74d (sjekira iz okolice Knina, prema D. Jelovina - D. Vrsalović); J. Belošević, nav. dj., T. XXXVIII/2 (sjekira iz Dalmacije bez bližih podataka o nalazištu), XXXVIII/7 (sučajni nalaz iz Nina, prema D. Jelovina - D. Vrsalović).

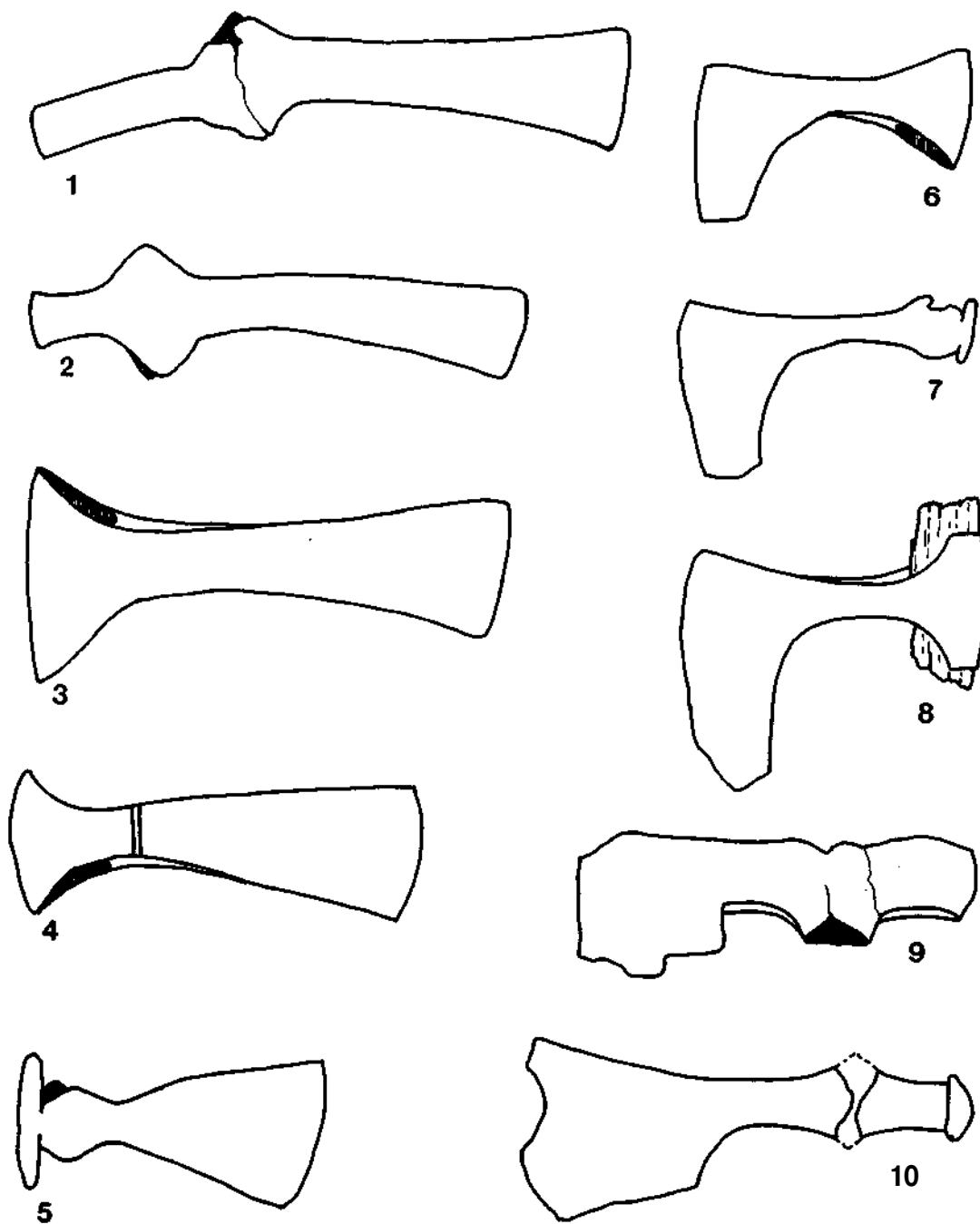
⁴⁰ D. Jelovina - D. Vrsalović, nav. dj., T. VII/2.

⁴¹ V. Hoffiller, Staro groblje u Velikoj Gorici, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, n. s. X/1908-1909, 120-134, si. 21/1-4.

⁴² J. Belošević, nav. dj., XXXVIII/2, 7.

⁴³ R. Košćević - R. Makjanić, Neki noviji arheološki rezultati s područja antičke Siscije, *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izd. Hrvatskog arheološkog društva, sv. 10/1985, 119-122, si. 1/8. Usp. također i identičan nalaz ovakve kasnoantičke sjekire u: A. Messina, Ripostiglio di ferri tardoromani dal Carso triestino, *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, N. S. XXXIV/1986, 9-10, T. I/1 i tamo navedene druge kasnoantičke sukladne primjerke.

⁴⁴ Vidi bilj. 39.

Slika 3

ske analogije u kasnoantičkim sjekirama iz 5. stoljeća⁴⁵, te u oblicima kakvi su u upotrebi kod Germana potkraj 5. i u prvoj polovici 6. stoljeća⁴⁶. Dodatno treba upozoriti da ovi primjerci imaju značajnih oblikovnih srednosti s germanskim sjekirama iz nekropole u Rakovčanima kraj Prijedora, posebice u specifično oblikovanom dijelu sjekire oko otvora za nasad drška⁴⁷.

U zatvorenim grobnim cjelinama iz ranog srednjeg vijeka u Hrvatskoj, do sada je pronađeno svega desetak željeznih sjekira, i to jedna u Dalmaciji⁴⁸, a sve ostale u kopnenom dijelu Hrvatske (Bijelo Brdo⁴⁹, Zagreb - Kruge⁵⁰, Velika Gorica⁵¹, Novo Čiče⁵² i Medvedička kod Đurđevca⁵³). Većina ovih nalaza potječe iz grobova s nekropola koje imaju stanovitu avarsku komponentu, a datirani su od kraja 7. do kraja 8. stoljeća, dok je sjekira iz Medvedičke pronađena u grobu uz ranokarolinški mač i jezičac pojasa. Unatoč drugim nalazima iz ovog groba, pretpostavlja se da pripada grupi tipičnih slavenskih oblika tzv. bradatih sjekira. Datirana je krajem 8. stoljeća⁵⁴.

Sobzirom na tipološke osobine ovih nalaza, u ranosrednjovjekovnim grobovima u Hrvatskoj zastupljena su, dakle, dva osnovna tipa sjekira sa po dvije varijante (si. 3/1-10):

1. sjekire uskog sječiva (si. 3/1-5)
 - a. sa čekićastim završetkom na drugom kraju [Bijelo Brdo — 2 primjerka (si. 3/1, 2), Velika Gorica - 1 primjerak (si. 3/5)];
 - b. s ravnim završetkom na drugom kraju [Zagreb - Kruge - 1 primjerak (si. 3/4), Velika Gorica - 1 primjerak (si. 3/4)].
2. sjekire jednostrano proširenog sječiva, tzv. bradate sjekire (si. 3/6-10)
 - a. sa čekićastim završetkom na drugom kraju [Velika Gorica - 1 primjerak (si. 3/7), Kašić - Maklinovo brdo - 1 primjerak (si. 3/9), Medvedička - 1 primjerak (si. 3/10)];
 - b. s ravnim završetkom na drugom kraju [Novo Čiče - 1 primjerak (si. 3/6), Velika Gorica - 1 primjerak (si. 3/8)].

Sve ranosrednjovjekovne sjekire iz 7. i 8. stoljeća iz Hrvatske, uzimajući u obzir i pretpostavljene slučajne i pouzdane grobne nalaze, tipološki su prilično ujednačene i pokazuju različitu vremensku i kulturnu pripadnost. Većim dijelom, vidjeli smo, imaju izravne sličnosti s antičkim i kasnoantičkim oblicima željeznih sjekira, bilo da doista pripadaju tome razdoblju, ili se pak u ranom srednjem vijeku javljaju kao pozajmice, odnosno kao kasnije oponašanje ovih oblika. Rijetke primjerke možemo dovesti u vezu s utjecajima iz drugih onovremenih sredina, kao npr. sjekire iz Bijelog Brda s vrlo sličnim oblicima iz srednjopodunavskog (avarskog) područja, dok je tzv. bradatih sjekirama iz Kašić - Maklinovog brda i Medvedičke datiranim u 8. stoljeće odnosno kraj 8. stoljeća, jedino moguće s obzirom na njihove tipološke osobine, vjerojatnije utvrditi slavensku! kulturnu pripadnost.

⁴⁵ Usp. npr.: A. Lalović, Gamzigrad, *Arheološki pregled 1985*, 141. Jednu ovakvu sjekiru donosi i S. Vetnić, Medieval Weapons and Implements Deriving from the Middle Morava Basin, *Balkanoslavica*, 10/1983, 141, T. III/11, a datiraju u 12-15. stoljeće ne donoseći za to nikakvo obrazloženje. Treba, međutim, napomenuti da je sjekira pronađena u srednjovjekovnoj tvrđavi (Gornji Grad u selu Županjevac kod Rekovca) koja ima svog antičkog prethodnika. Usp. A. Deroko, *Srednjovjekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji*, Beograd 1950, 116-117.

⁴⁶ W. Hiibener, nav. dj., si. 30/288.

⁴⁷ N. Miletić, nav. dj., T. I/1, T. 111/13.

⁴⁸ J. Belošević, nav. dj., 44-46, T. XXXI/16.

⁴⁹ F. Ivaniček, nav. dj., 138-139, si. 51a.

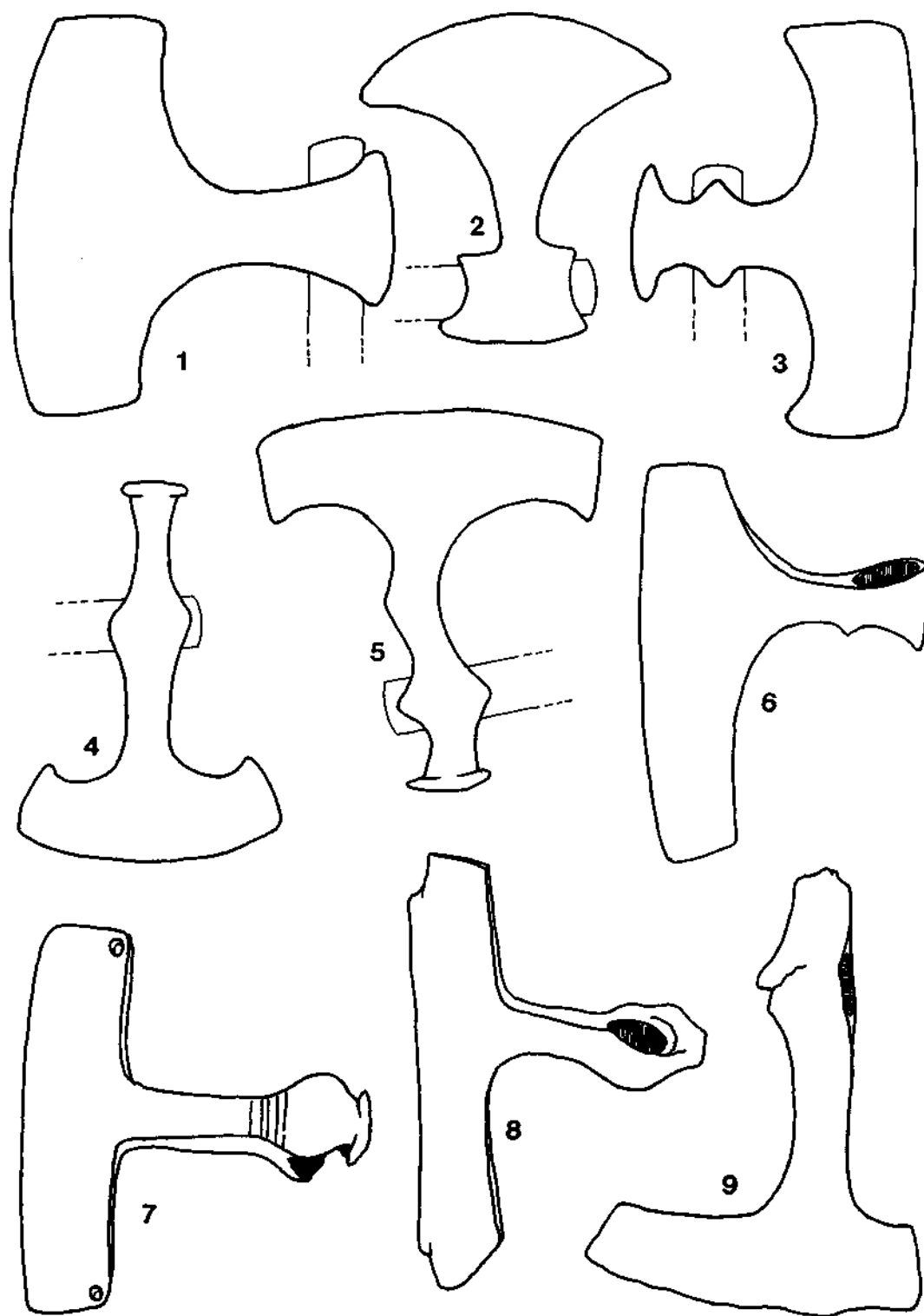
⁵⁰ Z. Vinski, Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi u Zagrebu i njegovoj okolici, *Zbornik »Iz starog i novog Zagreba*, 1h, 1960, 52-53, si. 41.

⁵¹ V. Hoffiller, nav. dj. 120-134, si. 21/1-4.

⁵² K. Simoni, Zagreb i njegova okolica u ranom srednjem vijeku, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, izd. Hrvatskog arheološkog društva 6/1981, 160, si. 7/4b.

⁵³ Z. Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *VAM*, 3, ser. sv. X-XI/1977-1978, 181-185, T. XVII/2a, 2b.

⁵⁴ Isti, nav. dj., 184-185.

Slika 4

Ni jedan od ovih nalaza nema, međutim, nikakvih tipoloških paralela s bojnou sjekirom iz Vedrina koja je polazište ove rasprave, a obostrano raskovano polumjesečasto sječivo distingviraju i od svih ostalih oblika ranosrednjovjekovnih sjekira s ovako obrađenim sječivom. Stoga, prije negoli iznesem izravne paralele sjekiri iz Vedrina kod Trilja, upozoravam na nekoliko osnovnih oblika željeznih sjekira s obostrano raskovanim sječivom pronađenih mahom na srednoevropskim nalazištima iz ranog srednjeg vijeka (si. 4/1-9). Uočljivo je pak da ni ovi nalazi nemaju tipoloških analogija s vedrinskom sjekirom, a ovdje ih donosim da se te razlike dodatno uoče. Stanovite sličnosti treba možda vidjeti samo u obliku sječiva sjekire iz Aulnizeuxa (si. 4/2), te u načinu obrade vrata i čekićastog završetka na ponekim primjercima (usp. si. 4/4, 5). Većim dijelom ove sjekire pripadaju vremenu seobe naroda (si. 4/1-6)⁵⁵, rijetki primjerci se mogu datirati u 7-8. stoljeće (si. 4/7, 8)⁵⁶, a posve iznimno javljaju se i početkom 9. stoljeća (si. 4/9)⁵⁷.

Jedine izravne paralele bojnou sjekiri iz Vedrina utvrdio sam među nalazima iz ranosrednjovjekovnih grobova iz 7. i 8. stoljeća s područja današnje Albanije iz okvira tzv. »komanske kulturne grupe«. Gotovo identičnim oblicima ovakve sjekire zastupljene su u jednom slučaju među nalazima s nekropole Kruje⁵⁸ (si. 5/1), a u jednom slučaju na nekropoli Kalaj Dalmaces⁵⁹ (si. 5/2). Ni jednu među ovim ranosrednjovjekovnim sjekirama iz Albanije nije, međutim, moguće uže datirati i niti etnički vrednovati, prvenstveno zbog već iznijete konstatacije o nepotpunoj arheološkoj obradi prilikom njihova publiciranja, pri čemu nedostaju grobne cijeline i drugi relevantni arheološki pokazatelji, pa se do sistematiziranja cjelokupne ove arheološke građe moramo zadovoljiti šrom datacijom ovih sjekira u okviru trajanja »komanske kulturne grupe«⁶⁰.

⁵⁵ Za sjekire na si. 4/1-3 usp. W. Hübnener, nav. dj., 82-83, si. 23-26; E. Salin - A. France-Leonard, *Le Fer à l'Époque mérovingienne*, Paris 1943, 101-106. Za sjekire na si. 5/4, 6. usp. B. Schmidt, nav. dj., 1961, T. 71/a; Isti, nav. dj., 1976, T. 71/50. za sjekiru na si. 5/5 usp. H. Spahiu, *Iliria*, 1/1971, 235-237, T. III/6.

⁵⁶ Za sjekiru na si. 4/7 usp. A. Kiss, nav. dj., T. XXXII/133, te druge slične oblike iz avarskih grobova iz druge polovice 7. i 8. stoljeća u mađarskom dijelu Baranje u istom radu na T. VII/38, T. XLIII/X. Također za ovaj oblik sjekire i J. Hampel, nav. dj., 88, si. 104, 105. Općenito o svim sjekirama tzv. »T« tipa u A. Cs. Sós, *Le deuxième cimetièrre avare d'Üllö, Acta archaeologica Hung.*, VI/1-4, 1955, 214-216. Za sjekiru na si. 4/8 usp. J. Pastor, *Slavsko-slovenske pohrebište v Barci - okrug Košice, Slovenska arheologia* 11/1954, 163, T. 4.

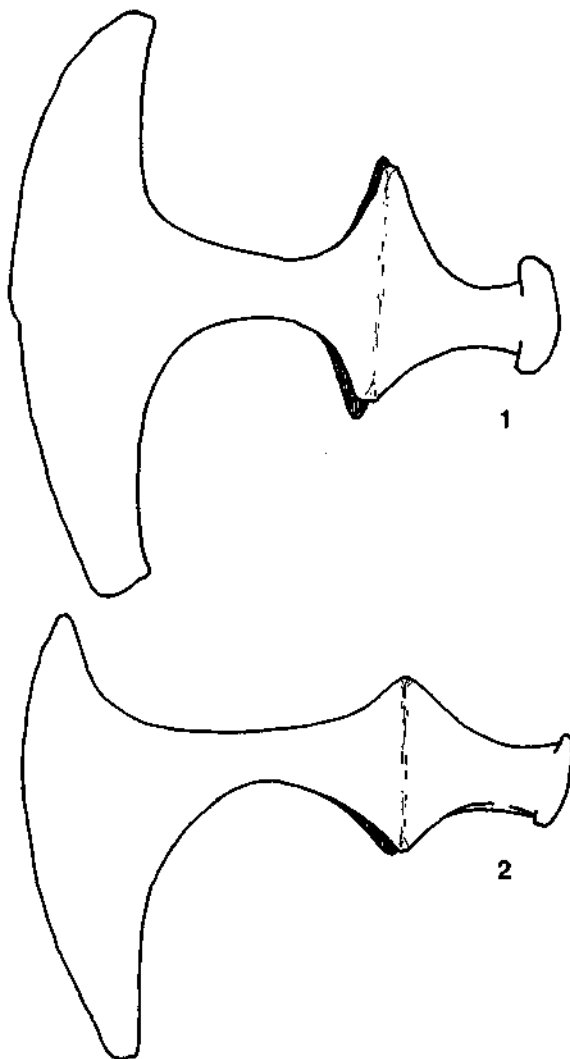
⁵⁷ Za sjekiru na si. 4/9 usp. J. Pouh'k, *Staroslavenska Morava*, Praha 1948, T. LXI/11, a također i primjerku na T. XLVII/8 i T. LXXVIII/3. Prema tipologiji B. Dostála, sjekire ovog oblika pripadaju tipu III B, a datirane su od 7. do početka 9. stoljeća (usp. B. Dostál, nav. dj., 71-72, si. 15/11).

⁵⁸ S. Animalì — H. Spahiu, *Varreza arbërore e Krujës, Iliria*, IX-X/1979-1980, 55-56, 96, T. IV/2.

⁵⁹ H. Spahiu, nav. dj., *Iliria*, IX-X/1979-1980, 31, 44, T. IH/1.

⁶⁰ Zanimanje za ovu arheološku grupu ranog srednjeg vijeka seže u drugu polovicu 19. stoljeća, u vrijeme prvog utvrđivanja njenih elemenata u mirditskim planinama iznad Skadarskog jezera u Albaniji. Danas je poznato približno 40 lokaliteta sa značajkama ove kulturne grupe s rasprostranjenošću na cijeloj istočnojadranskoj obali od Istre na sjeveru, te dijelom na teritoriju današnje Makedonije, prvenstveno u široj okolici Ohridskog i Prespanskog jezera. Najveća koncentracija nalazišta ove arheološke grupe je i nadalje u sjevernoj Albaniji, posebice u već spomenutim mirditskim planinama i dolini rijeke Mat

(usp. kartu na si. 6). Unatoč znatnoj arheološkoj istraženosti, u pogledu utvrđivanja porijekla i trajanja »komanske kulturne grupe« ranog srednjeg vijeka, u stručnoj literaturi još uvijek nema usaglašenih mišljenja, čemu svakako pridonosi već spomenuta nedovoljna arheološka obrada albanskih nalaza. Albanski arheolozi se zalažu za njenu isključivu autohtonost na osnovi (arheološki još uvijek nedokazanog) kontinuiteta iz starijeg željeznog doba (S. Animalì, *Le problème de la civilisation haute-médiévale albanaise à la lumière des nouvelles découvertes archéologiques*, *Studia albanaica*, III/1, 1966, 199-211), s pojedinačnim preostacima antičke materijalne kulture (Isti, *Basse antiquité et haut moyen âge dans les recherches albanaises, Iliria*, IX-X/1979-1980, 13-21), pretpostavljajući time autohtonost Albanaca u Albaniji još od prapovijesnog vremena. U grobnom inventaru »komanske kulturne grupe«, međutim, jasno su uočljivi različiti kulturni utjecaji, pri čemu, uz stanovite regionalne osobine lokalnih radionica, prevladavaju kasnoantički, odnosno bizantski kulturni elementi, sa znatno rjeđim i pojedinačnim nalazima germanske (gotske) kulturne pripadnosti u primarnoj (5. st.) i sekundarnoj upotrebi (6-7 st.), ostaci avarske materijalne kulture iz druge polovice 7. i 8. stoljeća, te nekolicina nesumnjivih nalaza slavenske kulturne pripadnosti iz 8. i dijelom 9. stoljeća. Za približno ovakvu interpretaciju zalaže se većina naših arheologa (usp. J. Korošec, *Datacija slovanskih ostalina u okolici Skadra v Albaniji, Arheološki vestnik*, IV/2, 1953, 234-253; I. Rajterič-Sivec, *Oris arheološkega stanja in povojna raziskovanja zgodnjosrednjeveške arheologije v Albaniji, Arheološki vestnik*, XXV/1974, 552-561, i tamo navedena ostala literatura. Za kraće osvrtu na ovaj problem usp. Z. Vinski, *Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, VAM 3. ser., sv. V/1971, 59, 67; J. Kovačević, Slaveni i staro balkansko stanovništvo, Materijali SADJ, III/1965, 61).*

Slika 5

Unatoč nesuglasicama oko porijekla, trajanja i rasprostranjenosti ove arheološke grupe ranog srednjeg vijeka, ostaje neprikosnovena činjenica da se sjekire s obostrano raskovanim polumjesečastim sječivom na jednom i čekićastim završetkom na drugom kraju javljaju samo na relativno uskom području istočne jadranske obale, dok drugi dijelovi Balkanskog poluotoka i onovremene Evrope poznaju bitno drukčije oblike ovog oružja. Nesumnjive paralele vedrinske sjekire prema odnosnim nalazima iz »komanske kulturne grupe« ne znače nužno da je ona otuda importirana, a još je manje vjerojatna pretpostavka da su dalmatinska sjekira i albanski nalazi samonikla pojava u okviru materijalne kulture ranog srednjeg vijeka na svakom od ovih područja zasebno.

Stoga bih, s obzirom na cjelokupni stupanj istraženosti ranosrednjovjekovne materijalne kulture istočne jadranske obale, ovaj dio izlaganja zaključio pretpostavkom da ovim tipološki identičnim nalazima sjekira zajedničko ishodište treba potražiti u nekoj drugoj kulturnoj sredini. Opravdano mi se čini da bi to ishodište moglo biti u kasnoantičkoj (bizantskoj) ostavštini, prvenstveno sobzirom na izrazito dominantnu bizantsku komponentu u formiranju »komanske kulturne grupe« i neusmjernu povijesno potvrđenu bizantsku prisutnost na istočnoj jadranskoj obali i zaleđu⁶¹, a u triljskom području posebno⁶².

Podsjećam, uz to, na već ranije u materijalnoj kulturi (ratničkoj opremi) osvjedočeno bizantsko prisustvo u ovom dijelu Dalmacije, pretpostavljeno nedavno publiciranim grobnim nalazom željeznog šljema na provijesla iz Sinja⁶³, udaljenog desetak kilometara od vedrinskog nalaza.

Zbog svega po mojem mišljenju, treba pretpostaviti da bojna sjekira iz Vedrina ima izvorno bizantsko porijeklo⁶⁴. Vjerojatno ju treba datirati u 7. stoljeće, kako to iziskuju albanski nalazi ovakvih sjekira, a nesumnjivo i drugi nalazi »komanskog« obilježja pronađeni na širem području istočne jadranske obale, npr. polukružni brončani privjesak nađen združen s kasnoantičkom kopčom iz 7. stoljeća u Stonu⁶⁵, zatim istovremeni ovakvi nalazi iz Kašić - Maklinovog brda⁶⁶ i Nina⁶⁷ nedaleko od Zadra, te jedan ovakav privjesak iz Istre⁶⁸. Za rasprostranjenost nalazišta s elementima »komanske kulturne grupe« ranog srednjeg vijeka usp. i kartu na si. 6.

Bizantskom porijeklu sjekire iz Vedrina i njenoj dataciji u 7. stoljeće naizgled se suprotstavljaju povijesni događaji koji u to vrijeme potvrđuju avaro-slavenske prodore i njihovu stalnu naseljenost u velikom dijelu Dalmacije, a već u prim desetljećima 7. stoljeća i razaranje Salone. Padom Salone pretpostavlja se i uništenje svih ostalih kasnoantičkih naselja u njenom zaleđu, dakle i utvrda u Sinju (ant. *Osinium*) i na Gardunu (nat. *Tilurium*⁶⁹). U povijesnim izvorima, pak, o tome nema izravnih podataka. Prije mi se čini vjerojatnom pretpostavka da je razaranje Salone zapravo rezultat odmazde novodoseljenog avaro-slavenskog stanovništva zbog pljačkanja i razara-

⁶¹ J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957; a za triljsko područje posebno I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split 1963, 80; S. Gunjaca, Tri preživjela prethrvatska toponima, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, 2, Zagreb 1973, 8-18.

⁶² Važan podatak u tom smislu je darovnica bizantskog cara Justinijana (527-565) montekasinskom samostanu kojem se darivaju, pored ostalih zemalja, u staroj provinciji Dalmaciji i posjedi u okolici Trilja (usp. Š. Jurić, Građa za bibliografiju Cetinske krajine do 1980, *Zbornik Cetinske krajine*, 3, 1982, 14).

⁶³ Z. Vinski, Šljem epohe seobe naroda nađen u Sinju, *SHP*, ser. III, sv. 12/1982, 7-28. A. Milošević, Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, *Zbornik Cetinske krajine* 2/1981, 17, 61-62, si. 114.

⁶⁴ Jedna ovakva identična sjekira prikazana je i na freski Izdajstvo Judino s početka 14. stoljeća u crkvi Sv. Đorđa u Starom Nagoričanu kod Kumanova u Makedoniji (usp. G. A. Skrivanić, *Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, Beograd 1957, 94-99, si. 52/4, T. VIII). S obzirom da se ovakav sličan oblik sjekire u

kasnom srednjem vijeku ne javlja prije kraja 15, odnosno 16. stoljeća (Isti, nav. dj. 96-97), treba pretpostaviti da su zografi iz Starog Nagoričana za ovaj oblik sjekire koristili starije likovne prikaze, jednako kao što je zograf iz 14. stoljeća u prizoru *Izdajstva Juding* u crkvi Uspenja Bogorodice manastira Treskavac kod Prilepa, prema starijim likovnim predlošcima, na glavama vojnika naslikao šljemove na četiri provjesla (usp. K. Balabanov, *Freske i ikone u Makedoniji (IV-XV vek)*, u seriji »Umetnost na tlu Jugoslavije«, 1983, 129, si. 68), potpuno identične bizantskom željeznom šljemu justinijanskog vremena pronađenom u Sinju (usp. Z. Vinski, nav. dj., T. I).

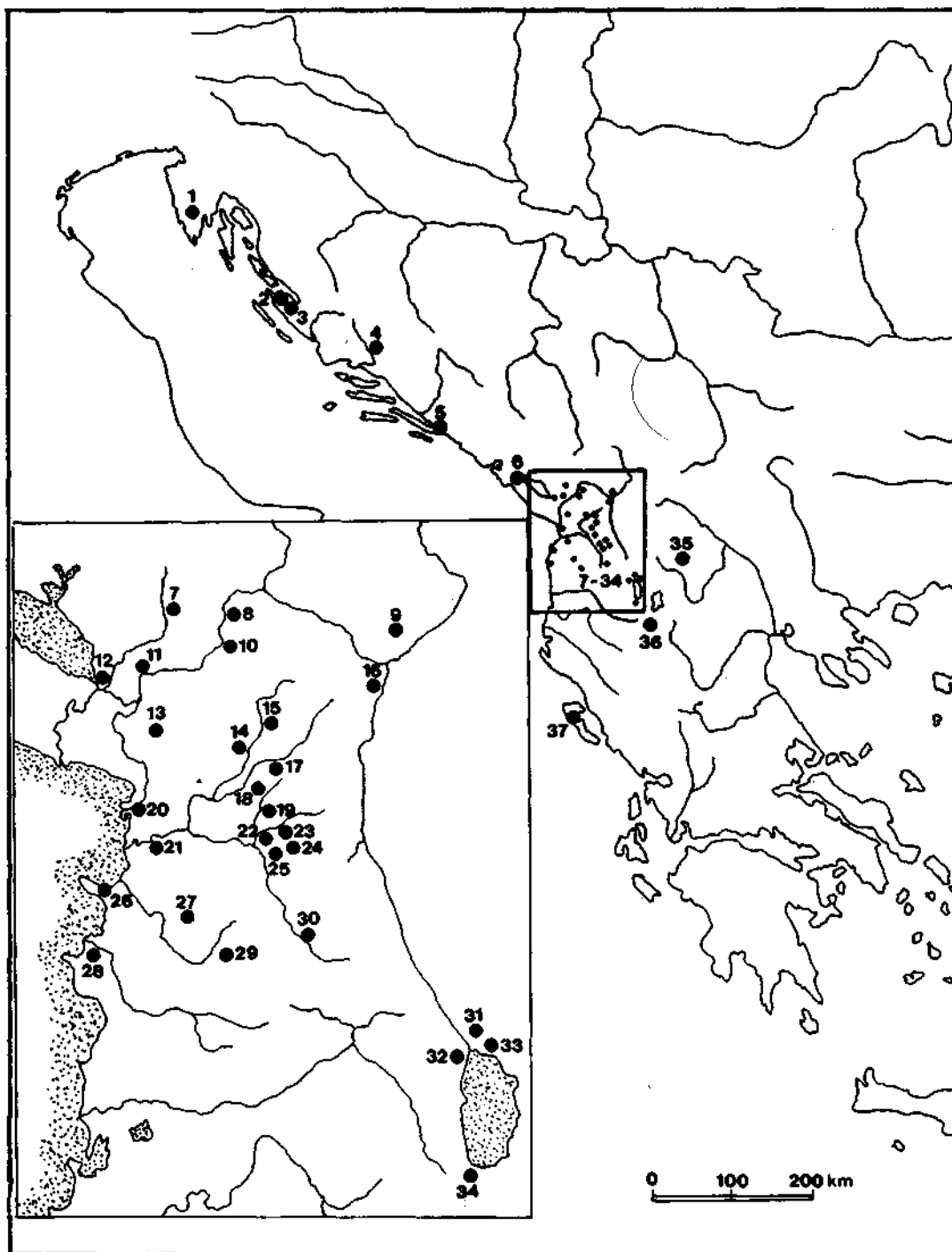
⁶⁵ J. Kovačević, *Varvarska kolonizacija južnoslavenskih oblasti*, Novi Sad 1960, 25, si. 43; Z. Vinski, Rani srednji vijek, 59.

⁶⁶ J. Belošević, nav. dj., 92-93, T. XXXV/10.

⁶⁷ Z. Vinski, nav. dj., 59.

⁶⁸ B. Marušić, *Varia archaeologica prima, Histria archaeologica*, 11-12/1980-1981, 54, T. VIII/2.

⁶⁹ S. Gunjaca, nav. dj., 23.

Slika 6

nja njihove zemlje i nepoštivanja dogovorene granice, vjerojatno na rijeci Cetini⁷⁰. Povijesni izvori, naime, bilježe da je avaro-slavenski nasilni prelazak granice na rijeci Cetini prouzročilo pljačkanje i razaranje njihove zemlje od strane stanovnika Salone, odnosno njihovih isturenih 'stalnih vojnih postaja u utverdama uz tu granicu⁷¹.

Pri utvrđivanju mogućeg etničkog nosioca bojne sjekire iz 7. stoljeća iz Vedrina koja je nađena s »onu stranu granice«, dakle na avaro-slavenskom teritoriju, postoji više mogućnosti, a najbliža je, čini mi se, sadržana u podacima zabilježenim u 29. i 30. poglavlju navedenog Porfirogenetovog djela *De administrando imperio*. Odnosi se na drugi salonitanski pokušaj pljačkanja avaro-slavenske zemlje koji je završio neuspjehom i zarobljavanjem svih salonitanskih vojnika, te **zapljenom njihova oružja**. Poslije ovog neuspjelog napada uslijedilo je avaro-slavensko razaranje Salone. Podsjećam da je sjekira nađena uz antičku cestu, odnosno uz najvjerojatniji pravac kretanja avaro-slavenske vojske **opremljene rimskim zarobljenim oružjem** prema triljskom mostu (ant. *Pons Tiluri*), odnosno prema Saloni.

⁷⁰ Podsjetio bih na nastojanja da se u granici na rijeci koja dijeli Rome od avaro-slavenskih plemena, umjesto zabilježene rijeke Dunav u 29. i 30. poglavlju djela *De administrando imperio* cara Konstantina VII Porfirogeneta, prepozna zapravo rijeka Cetina (usp. R. Novaković, Neka zapažanja o 29. i 30. glavi *De administrando imperio*, *Istorijski časopis*, XIX/1972, 5-54). Premda ova pretpostavka povijesno i topografski dobro obrazložena, posebice u kasnijem radu N. Jakšića, Constantine Porphyrogenitus as the source for Destruction of Salona, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 77/1984, 315-326, djeluje odista uvjerljivo, nije uvijek jednako prihvaćena (usp. N. Klaić, Najnoviji radovi o 29, 30. i 31. poglavlju u djelu *De administrando imperio* cara Konstantina VII Porfirogeneta, *SHP*, III ser., sv. 15/1985, 31-58).

⁷¹ Pored već spomenutih utvrda na Gardunu i u Sinju spomenutih i u kasnoantičkim povijesnim izvorima, upozorio bih da su one zapravo samo dio limesa koji izuzetno jako i gusto utvrđuje srednji tok rijeke Cetine. Ovakva kasnoantička utvrđenja pronašao sam rekognoscirajući prapovijesne gradine još na Čačvini, u Rudi, u Udovičićima, u Otoku, na Gljevu, te u Lučanima. Zanimljivo je da ovakvih kasnoantičkih utvrđenja nema istočnije od ovih nalaza, pa se nameće zaključak da su ove utvrde zapravo dio obrambenog sistema raspoređenog sjevernim i istočnim rubom Sinjskog polja, a nesumnjivo zadatak im je obrana posljednjeg preostatka nekadašnje provincije Dalmacije, svedenog samo na širi salonitanski teritorij.

OPIS TABLI I ILUSTRACIJA U TEKSTU
TAFELNBESCHREIBUNG UND TEXTABBILDUNGEN

Table 1-2

Tafeln 1-2

Ranosrednjovjekovna željezna sjekira iz Vedrina kraj Trilja.

Frühmittelalterliche Streitaxt aus Vedrine bei Trilj.

Slika 1

Abbildung 1

Položaj nalaza ranosrednjovjekovne sjekire u Vedrinama kraj Trilja.

Die Lage der Fundstätte der frühmittelalterlichen Streitaxt in Vedrine bei Trilj.

Slika 2

Abbildung 2

Oblici ranosrednjovjekovnih (?) željeznih sjekira iz Dalmacije - slučajni nalazi (1 - Biskupija kraj Knina, 2 - Morpolača kraj Benkovca, 3 - Otres kraj Skradina, 4 - okolica Knina).
Formen der frühmittelalterlichen (?) Eisenäxte aus Dalmatien-Zufallsfunde (1 - Biskupija bei Knin, 2 - Morpolača bei Benkovac, 3 - Otres bei Skradin, 4 - die Umgebung von Knin).

Slika 3

Abbildung 3

Ranosrednjovjekovne željezne sjekire iz 7. i 8. stoljeća iz zatvorenih grobnih cjelina u Hrvatskoj (1, 2 - Bijelo Brdo, 3 - Zagreb / Kruge, 4, 5, 7, 8 - Velika Gorica, 6 - Novo Čiče, 9 - Kašić / Maklinovo brdo, 10 - Medvedička).

Frühmittelalterliche Eisenäxte des 7. und 8. Jahrhunderts aus geschlossenen Grabfunden in Kroatien (1, 2 - Bijelo Brdo, 3 - Zagreb / Kruge, 4, 5, 7, 8, - Velika Gorica, 6 - Novo Čiče, 9 - Kašić / Maklinovo brdo, 10 - Medvedička).

Slika 4

Abbildung 4

Ranosrednjovjekovne sjekire s obostrano raskovanim sječivom iz srednjoevropskih nalazišta (1 - Homécourt / Francuska, 2 - Aulnizeux / Francuska, 3 - Selongey / Francuska, 4 - Stössen / DR Njemačka, 5 - Kalašë së Dalmaces / Albanija, 6 - Schafstadt / DR Njemačka, 7 - Nagypall / Mađarska, 8 - Barca / Čehoslovačka, 9 - Boleradice / Čehoslovačka).

Frühmittelalterliche Aexete mit beiderseitig geschmiedeter Klinge aus mitteleuropäischen Fundstätten (1 - Homécourt / Frankreich, 2 - Aulnizeux / Frankreich, 3 - Selongey / Frankreich, 4 - Stössen / DDR, 5 - Kalašë së Dalmaces / Albanien, 6 - Schafstadt / DDR, 7 - Nagypall / Ungarn, 8 - Barca / Tschechoslowakei, 9 - Boleradice / Tschechoslowakei).

Slika 5

Abbildung 5

Ranosrednjovjekovne željezne sjekire s polumjesečasto raskovanim sječivom iz Albanije (1 - Krujë, - 2 - Kasašë së Dalmaces).

Frümittelalterliche Eisenäxte mit halbmondförmig geschmiedeter Kline aus Albanien (1 - Krujë, - 2 - Kalašë së Dalmaces).

Slika 6

Abbildung 6

Rasprostranjenost elemenata »komanse kulturne grupe« ranoga srednjeg vijeka na istočnoj jadranskoj obali (1 - Istra / nepoznato nalazište, 2 - Nin, 3 - Kašić / Maklinovo brdo, 4 - Vedrine, 5 - Ston, 6 - Mijeje, 7 - Malaxhia, 8 - Dushmani, 9 - Golaj, 10 - Koman, 11 - Shurdhah, 12 - Shkodra, 13 - Vig, 14 - Bukmire, 15 - Kacinar, 16 - Cinamak, 17 - Bukel, 18 - Malaj, 19 - Perlat, 20 - Lezhe, 21 - Milot, 22 - Rremull, 23 - Dukagjin, 24 - Urxalle, 25 - Derjan, 26 - Rodon, 27 - Kruje, 28 - Vrrin, 29 - Shtish-Tufin, 30 - Klos, 31 - Sv. Erazmo, 32 - Radolist, 33 - Orovnik, 34 - Pogradec, 35 - Prilep, 36 - Kor-9a, 37 - Afione).

Die Verbreitung der Elemente der »komanischen Kulturgruppe« des frühen Mittelalters an der östlichen Adriaküste (1 - Istrien / unbekanntes Fundstätte, 2 - Nin, 3 - Kašić / Maklinovo brdo, 4 - Vedrine, 5 - Ston, 6 - Mijeje, 7 - Malaxhia, 8 - Dushmani, 9 - Golaj, 10 - Koman, 11 - Shurdhah, 12 - Shkodra, 13 - Vig, 14 - Bukmire, 15 - Kacinar, 16 - Cinamak, 17 - Bukel, 18 - Malaj, 19 - Perlat, 20 - Lezhe, 21 - Milot, 22 - Rremull, 23 - Dukagjin, 24 - Urxalle, 25 - Derjan, 26 - Rodon, 27 - Kruje, 28 - Vrrin, 29 - Shtish-Tufin, 30 - Klos, 31 - Sv. Erazmo, 32 - Radolist, 33 - Orovnik, 34 - Pogradec, 35 - Prilep, 36 - Kor-9a, 37 - Afione).

ZUSAMMENFASSUNG
FRÜHMITTELALTERLICHE STREITAXT AUS VEDRINE BEI TRILJ UND ANDERE
STREITAXTFUNDE DERSELBEN ZEIT IN KROATIEN

Dieser Beitrag behandelt den einmaligen Fund einer langhalsigen eisernen Axt, die an einem Ende eine kleine hammerartige Endung, und am anderen eine beiderseitig halbmondförmig geschmiedete Klinge hat. (T. 1-2). Es handelt sich um einen Zufallsfund im Dorf Vedrine bei Trilj in Dalmatien². Untersuchungen über die typologischen Unterschiede zwischen dieser Streitaxt und anderen frühmittelalterlichen Funden dieser Art in Dalmatien und den benachbarten Ländern sind im Gange. Tatsache ist, daß Äxte in der materiellen Kultur des frühen Mittelalters im westlichen Teil Jugoslawiens schon seit der Zeit der Völkervanderung vorkommen, wobei sie, zum Unterschied von mitteleuropäischen Fundstellen, gleichermaßen selten als Grabbeigaben vorkommen wie auch als Zufallsfunde außerhalb von Grabeinheiten. Die einzigen Funde dieser Zeit aus Gräbern sind zwei identische Streitäxte aus dem Gräberfeld in Rakovčani bei Prijedor in Bosnien³, jedoch mit dem Hinweis, daß es sich möglicherweise um germanische Träger dieser Funde handeln könnte, und nicht, wie früher vorgeschlagen wurde, um Funde antiker Herkunft⁴. Den einzigen Fund aus dieser Zeit, der außerhalb von Gräbern gemacht wurde, stellen Streitäxte aus dem Depot bei Nartski Novaki in Kroatien dar⁵. Die meisten Funde aus diesem Depot haben keine klaren chronologischen Determinanten, weil sie in derselben Form eine längere Zeitperiode hindurch vorkommen¹⁰¹¹. Besonders interessant sind jedoch zwei Streitäxte von unzweifelhaft germanischer Herkunft¹²¹³, von denen eine den charakteristischen Typ eines germanischen Kampfbeils - *francisca* - vertritt. Für die andere germanische Streitaxt aus diesem Depot gibt es analoge Funde¹⁴¹⁵, wobei hervorzuheben ist, daß einzig diese beiden Äxte aus dem Depot mit Sicherheit in die Zeit der Völkervanderung zu datieren sind, während die übrigen Funde weder chronologisch noch ethnisch zuverlässige Angaben bieten, da sie lange Zeit hindurch in Gebrauch waren und auf einem sehr weiten Gebiet vorkommen. Es scheint, daß sie zeitlich dem spätantiken Zeitraum näherstehen als dem frühen Mittelalter¹⁷, weshalb man den ganzen Fund als viel älter ansehen muß, als bis jetzt angenommen wurde. Wahrscheinlich stammt er vom Ende des 5. oder aus der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts.

Ferner wird auf die Tatsache hingewiesen, daß Streitäxte in dalmatinischen Gräbern des frühen Mittelalters außerordentlich selten vorkommen, wobei die eiserne Axt aus dem Gräberfeld Kašić-Maklinovo Brdo bei Zadar (Abb. 3/9)¹⁹ der einzige archäologisch zuverlässige Fund ist. Die ältere Literatur erwähnt jedoch auch, daß Eisenäxte als Beigaben auch in mittelalterlichen Gräbern in Biskupija bei Knin gefunden wurden²⁰. Die meisten dieser Funde haben jedoch keine eindeutigen typologischen Eigenschaften, die ihre engere chronologische oder ethnische Zugehörigkeit indizieren würden. In der Regel handelt es sich um Formen die einen längeren Zeitraum hindurch auf einem weitem Gebiet in Gebrauch waren, und die außerhalb der geschlossenen Einheit eines Grabfundes keinerlei Grundlagen für eine eingehendere Diskussion bieten. Das bezieht sich besonders auf die atypischen Formen der s.g. »Bartaxe«²¹. Zu ungefähr den gleichen Schluß kommt man bei der Axt aus Biskupija mit langer, schmaler Klinge an einem und hammerartiger Endung am anderen Ende, die D. Jelovina publiziert hat (Abb. 2/1)²⁶. Es ist darauf hinzuweisen, daß es sich auch hier um eine Axtform handelt, die fast unverändert seit der Vorgeschichte²⁷ und Antike²⁸ vorkommt, so daß Vermutung gerechtfertigt erscheint, daß die Vorbilder

für die eventuelle Produktion solcher Äxte im frühen Mittelalter im Erbe der antiken Welt zu suchen sind²⁹. Eine ähnliche generelle Schlussfolgerung könnte man auch für die beiden zufällig entdeckten Streitäxte dieser Form aus Norddalmatien ziehen die J. Belošević³⁰ publiziert hat, wobei für die weitere Untersuchung von Streitäxten dieses Typs der Umstand interessant ist, daß sie am häufigsten in awarischen Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts vertreten sind, in erster Linie auf dem Gebiet des heutigen Ungarn³¹, und zum kleineren Teil in den Benachbarten Ländern, die unter awarischem Einfluß standen^{32,34}. Weiter südlich von diesen Gebieten sind Funde von Streitäxten dieses Typs sehr selten. Ein Exemplar wurde z.B. in der frühmittelalterlichen Ansiedlung Jazbine bei Bijeljina in Bosnien gefunden³⁵, und eine größere Anzahl von Exemplaren in frühmittelalterlichen Gräbern der s.g. »komanischen Kulturgruppe« in Albanien³⁶. Diesen interessanten Funden aus Albanien fehlt jedoch eine korrekte archäologische Dokumentation, so daß man die einzelnen Gräber mit ihren Funden schwer rekonstruieren kann. eine Ausnahme ist die Streitaxt aus dem Gräberfeld unterhalb der Festung Qafa bei Lješ, das als einziges zusammen mit anderen Grabfunden publiziert wurde³⁷. Durch die Form der hammerartigen Endung unterscheidet sich dieser Fund von anderen frühmittelalterlichen Äxten dieses Typs in Albanien, wobei sich direkte Parallelen zu Funden aus awarischen Gräbern des frühen Mittelalters ergeben³⁸. Die awarische Herkunft dieser Axt bestätigt auch die dreirippige Pfeilspitze aus demselben Grab, während einige Schmuckgegenstände aus diesem Grab von unzweifelhaft spätantiker kultureller Zugehörigkeit eine frühere Datierung der Axt ermöglichen, wahrscheinlich in die Zeit um die Hälfte des 7. Jahrhunderts.

Eine interessante Gruppe von vermutlich frühmittelalterlichen Funden stellen Streitäxte dar, die größtenteils durch Zufall in der Umgebung von Knin und an Fundorten entlang des Flusses Kupa gefunden wurden (Abb. 2/2-4)³⁹. Auch diese kann man jedoch aufgrund ihrer typologischen Merkmale nicht ausschließlich dem frühen Mittelalter zuordnen, da identische Formen auch in spätantiken Fundorten vorkommen^{43,45}.

In geschlossenen Gräberfunden des frühen Mittelalters in Kroatien wurden bis jetzt nur etwa zehn eiserne Streitäxte gefunden, und zwar eine in Dalmatien⁴⁸, und alle übrigen im kontinentalen Teil Kroatiens (Bijelo Brdo⁴⁹, Zagreb-Kruga⁵⁰, Velika Gorica⁵¹, Novo Čiče⁵² und Medvedička bei Đurđevac⁵³). Aufgrund der typologischen Eigenschaften dieser Funde aus frühmittelalterlichen Gräbern in Kroatien sind hier zwei Grundtypen mit je zwei Varianten vertreten (Abb. 3/1-10):

1. Streitäxte mit schmaler Klinge

- a) mit hammerartiger Endung am anderen Ende (Bijelo Brdo - Abb. 3/1, 2, Velika Gorica - Abb. 3/5);
- b) mit gerader Endung am anderen Ende (Zagreb - Kruga - Abb. 3/4, Velika Gorica - Abb. 3/4);

2. Streitäxte mit einseitig verbreiteter Klinge, s.g. Bartäxte

- a) mit hammerartiger Endung am anderen Ende (Velika Gorica - Abb. 3/7, Kašić - Maklinovo Brdo - Abb. 3/9, Medvedička - Abb. 3/10);
- b) mit gerader Endung am anderen Ende (Novo Čiče - Abb. 3/6, Velika Gorica - Abb. 3/8).

Die meisten dieser Funde stammen aus Gräbern in Gräberfeldern mit einer gewissen awarischen Komponente, und stammen vom Ende des 7. bis Ende des 8. Jahrhunderts, während die Axt aus Medvedička, das neben einem Schwert und einer Riemenzunge aus karolingischer Zeit

gefunden wurde, ebenso wie die Axt aus Kašić - Maklinovo Brdo als einzige der Gruppe typisch slawischer Äxte angehören. Nicht ein einziger dieser Funde jedoch besitzt typologische Parallelen zu der Kampfaxt aus Vedrına, dem eigentlichen Ausgangspunkt dieses Beitrags, und die beiderseitig halbmondförmig geschmiedete Klinge unterscheidet diese Streitaxt auch von den übrigen Formen frühmittelalterlicher Äxte mit auf diese Weise bearbeiteten Klingen (Abb. 4/1-9)⁵⁵⁺⁵⁷.

Unmittelbare Parallelen zur Kampfaxt aus Vedrına wurden unter Funden aus frühmittelalterlichen Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts auf dem Gebiet des heutigen Albanien festgestellt, die schon zur erwähnten »komanischen Kulturgruppe« gehören. Mit fast identischen Formen treten solche Äxte in einem Fali unter den Funden des Gräberfeldes Kruje (Abb. 5/1)⁵⁸, und in einem anderen Fali unter den Funden des Gräberfeldes Kalaj Dalmaces auf (Abb. 5/2)⁵⁹. Eine sichere Datierung der frühmittelalterlichen Äxte aus Albanien ist wegen der schon erwähnten Gründe sehr erschwert. Trotz der Differenzen um Herkunft und Dauer dieser archäologischen Kulturgruppe⁶⁰ bleibt die Tatsache bestehen, daß Streitäxte mit beiderseitig geschmiedeten, halbmondförmigen Klingen an Einem, und einer schmalen, hammerartigen Endung am anderen Ende im frühen Mittelalter nur auf einem relativ schmalen Gebiet an der Ostküste der Adria vorkommen, während andere Teile der Balkanhalbinsel und des damaligen Europas völlig verschiedene Formen dieser Waffe kennen. Die unbestrittenen Parallelen zwischen der Axt aus Vedrına und entsprechenden Funden aus der »komanischen Kulturgruppe« müssen nicht unbedingt bedeuten, daß diese Axtform aus Albanien importiert wurde, und noch weniger wahrscheinlich erscheint die Vermutung, daß die dalmatinische Streitaxt und die albanischen Funde als eigenständige Erscheinungen im Rahmen der materiellen Kultur des frühen Mittelalters in jedem dieser Gebiete auftraten. Der Verfasser setzt deshalb voraus, daß man den gemeinsamen Ausgangspunkt dieser typologisch identischen Streitäxte in einem anderen Kulturmilieu suchen muß. Die Annahme erscheint gerechtfertigt, daß der Ausgangspunkt die spätantike (byzantinische) Zivilisation war, in erster Linie wegen der dominierenden byzantinischen Komponente in der Formierung der »komanischen Kulturgruppe«, sowie wegen der geschichtlich dokumentierten byzantinischen Anwesenheit an der Ostküste der Adria und in ihrem Hinterland⁶¹, besonders im Gebiet von Trilj⁶².

Der Verfasser vermutet aus diesem Grunde, daß die Streitaxt aus Vedrına ursprünglich byzantinischer Herprungs ist, was auch durch bildliche Darstellungen solcher Äxte auf Fresken des 14. Jahrhunderts in Staro Nagoričane bei Kumanovo in Makedonien⁶⁴ bezeugt wird. Dabei ist besonders interessant, daß eine ähnliche Axtform im späten Mittelalter nicht vor dem Ende des 15. beziehungsweise Anfang des 16. Jahrhunderts auftritt. Die Axt aus Vedrına muß man wahrscheinlich in das 7. Jahrhundert datieren, was auch für die in Albanien gefundenen Äxte gilt, sowie für die übrigen Funde mit »komanischen« Merkmalen, die im weiteren Gebiet der Ostküste der Adria gefunden wurden (siehe Karte auf Abb. 6)⁶⁵⁺⁶⁸.

Einer byzantinischen Herkunft der Streitaxt aus Vedrına und ihrer Datierung in das 7. Jahrhundert scheinen die geschichtlichen Ereignisse zu widersprechen. Es ist die Zeit der awar-slawischen Einfälle und der ständigen Ansiedlung dieser Völker in einem großen Teil Dalmatiens, wozu sich schon in den ersten Jahrzehnten des 7. Jahrhunderts die Zerstörung von *Salona* gesellt. Es wird angenommen, daß der Fali von *Salona* auch die Vernichtung aller anderen byzantinischen Siedlungen im Hinterland, sowie auch der nahegelegenen Festungen in Sinj (*Osinium*) und Gardun bei Trilj (*Tilurium*) nach sich gezogen hatte⁶⁹. In den Geschichtsquellen findet man dazu keine direkten Angaben, so daß die Vermutung gerechtfertigt erscheint, daß die Zerstörung von

Salona eigentlich ein Racheakt der neuangesiedelten awaro-slawischen Einwohnerschaft war, hervorgerufen durch Plünderungen und Verviistungen ihres Gebietes, und der Nichtachtung der festgelegten Grenze, die sich wahrscheinlich am Fluß Cetina befand⁷⁰. Die Geschichtsquellen erwähnen nämlich, daß die gewaltsame Überschreitung der Grenze an der Cetina durch die awaro-slawischen Stämme der Grund für Plünderungen auf ihrem Gebiet seitens der Einwohner von *Salona*, beziehungsweise seitens der Militärposten in den Grenzbefestigungen gewesen war.

Bei der Feststellung eines möglichen ethnischen Trägers der Streitaxt aus dem 7. Jahrhundert aus Vadrina, die »jenseits der Grenze«, also auf awaro-slawischem Gebiet gefunden wurde, gibt es mehrere Möglichkeiten. Die wahrscheinlichste scheint sich in den Angaben des 29. und 30. Kapitels des Werkes »*Die administrando imperio*« des byzantinischen Kaisers Konstantin VII. Porphyrogenetos zu befinden. Diese Angaben beziehen sich auf den zweiten salonitanischen Versuch einer Plünderung des awaro-slawischen Gebietes, der mit einem Mißerfolg und der Gefangennahme aller salonitanischen Soldaten und der **Beschlagnahme ihrer Waffen** endete. Dieser mißlungene Angriff hatte die awaro-slawische Zerstörung von *Salona* zur Folge. Der Verfasser weist darauf hin, daß die Axt an der antiken StraÙe gefunden wurde, wo aller Wahrscheinlichkeit nach das awaro-slawische Heer, **ausgerüstet mit eroberten römischen Waffen**, auf dem Weg zur Brücke von Trilj (*Pons Tiluri*), beziehungsweise nach *Salona*, vorbeigezogen war.

Üebersetzung: Dr. Doris Baričević
Rukopis primljen 10. X. 1987.

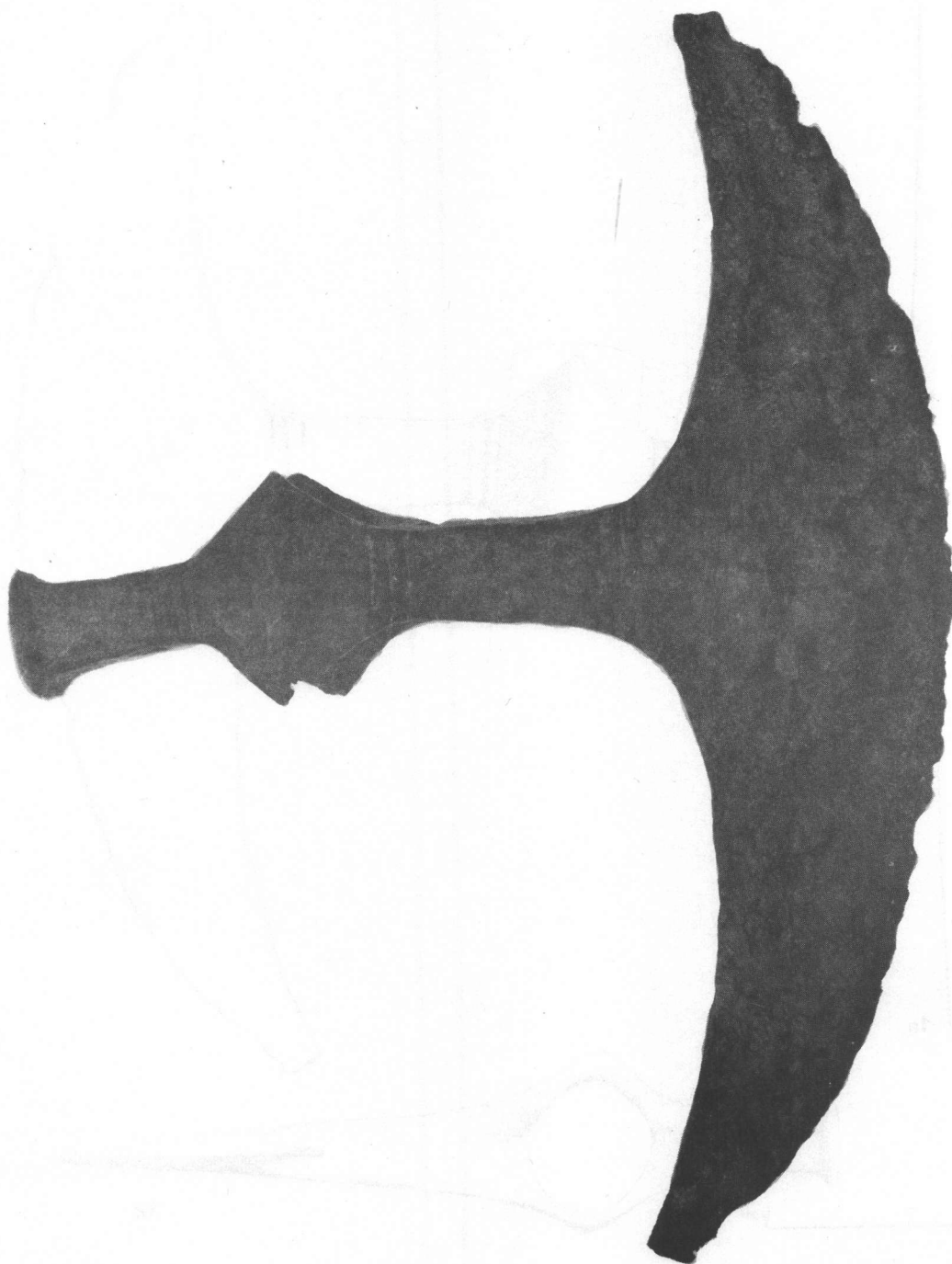

Tabla 1

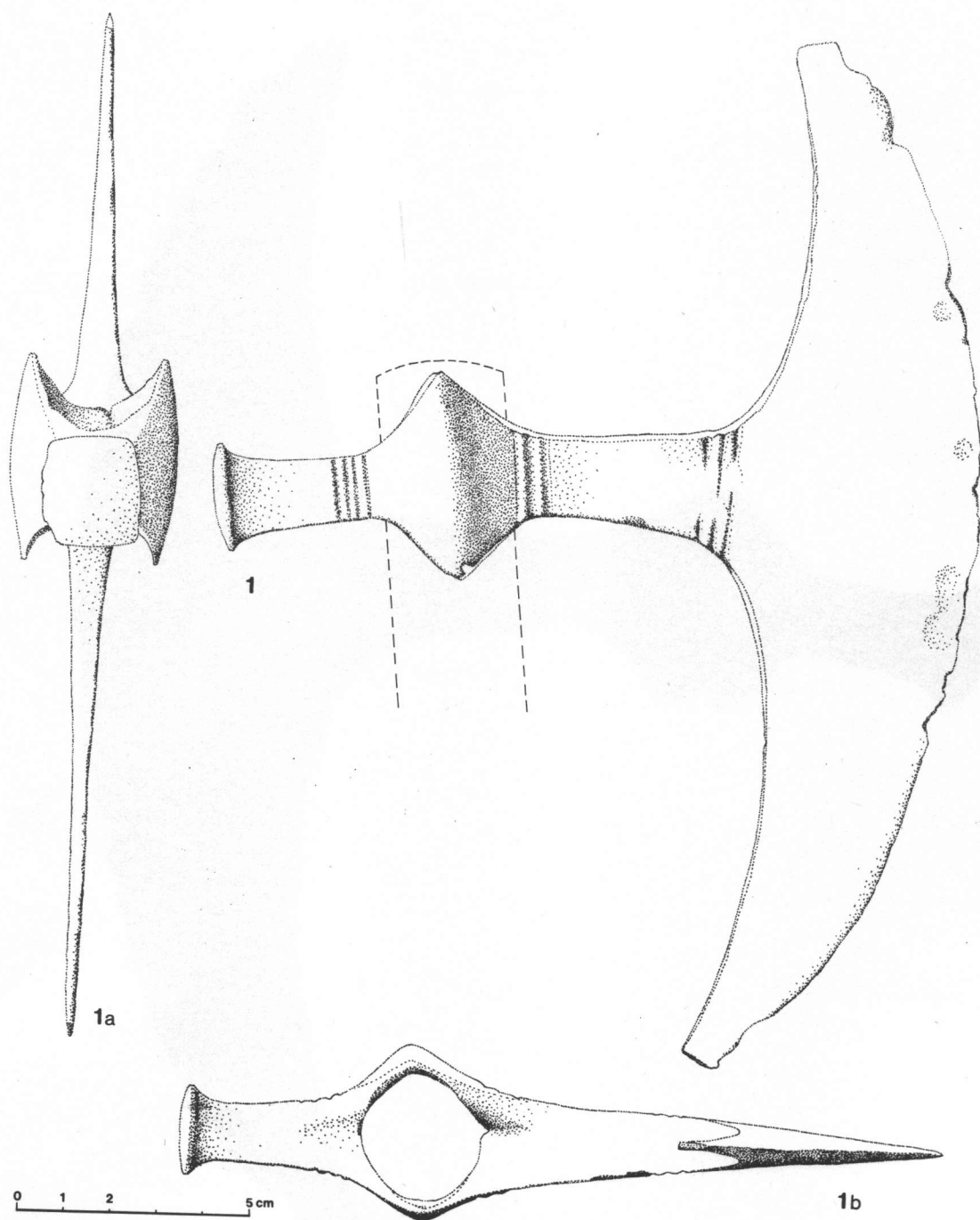

Tabla 2